

A MAGYAR IRODALOM LEGFÉNYESEBB ÁRVÁJA

Az igazi költő legszemélyesebb életérzését világméretűvé fokozza s kora valóságát személyes élményévé forrósítja. A valóságot éli és a valóság kérdéseire a haladó emberiséggel együtt keresi meg a választ. Lépteit és szívdobbanásait haláláig a kor ütőeréhez igazítja.

A magyar irodalom legfényesebb árvája, Ady Endre a „legendák és jelek” világából érkezett, hogy ezeréves álma és konok indulata, a hazát foglalni induló emberiséggel élete szimbolikus tájáról, a sárba süppedt Mindszentről Párizsig röptse majd!

A magyar irodalom permanens hegyvonulatában a legnagyobbak folytatása ő, Balassi, Csokonai és Petőfi méltó örököse, természetesen amazok reneszánsz és rokokó bája, valamint Petőfi forradalmiságának objektív optimizmusa nélkül.

Petőfi harcaiban sohasem maradt egészen magára. Mindvégig benne testesültek meg azok a népi erők, amelyek 1848-ban oly reményteljesen csaptak össze az európai reakcióval; s mindvégig szószólója és hű katonája maradhatott a valójában is létező, bár gyenge magyar demokrácia balszárnyának. „Petőfi egy valóságos forradalom előkészítésének és harcainak volt poétája — írja Lukács György *Ady a magyar tragédia nagy énekese* c. tanulmányában. — Ady lírája a szükségszerű, a várt, az eljönni nem akaró forradalom utáni vágyódásnak ad hangot...”

A kor, amelyben alkotnia és élnie adatott, Európa-szerte a kapitalizmusból az imperializmusba való átmenet vajúadását éli; nyugaton már a teljes érettség monopolista szakasza bontakozik ki, ugyanakkor Kelet-Európában és Magyarországon még javában terpeszkedik a régi típusú nagybirtok és az elavult kisáruterelés.

Európa egyik felén bőség virágzik, a másikon ínség! Az egyik póluson a hódító ember a holdra készülődik, s a másikon a hódító barbár embert gyalázó öldöklése folyik! A lenini egyenlőtlen fejlődés kora ez: az imperalizmus válságokkal és ellentmondásokkal teli kora.

S aki látta Érmindszentet s megláthatta Párizst, az nagy összefüggéseiben tudta már szemlélni a világot! Európa mögött mindig ott látta Ázsiát.

Ady kétségkívül a kapitalizmus szétzúzó, elszigetelt és atomizáló világában vergődő ember egyetemes, nagy sors-énekese s a külön magyar történelem magányos messiása.

Végzetes magára maradása — Lukács szerint — a lírai én szükség-szerű felnagyításához vezet, s ez adja költészetének a „pogány önszerelmű”, istenülő góg tragikus pátosztát.

Égész életművében a fáradt Ady-versek hazátlan szépsége felesel majd az új hazát, új hitet, új csodát kereső forradalmi Ady hitvallásával.

A századforduló mit sem törődve a mélyben lappangó erők növekedő fenyegetésével a látszólagos szekuritás, a Stefan Zweig-i szépkor békés idilli világát éli.

A monarchia nemzetközi és belpolitikai helyzete szemlátomást romlik. Magyarországon Tisza István nemzeti politikájáról, amely korábban valóban a liberalizmus eszmeköréhez kapcsolódott, fokozatosan kopik le minden „liberális máz” s valójában a legsötétebb konzervativizmussal, antiszemitizmussal és szocializmusellenességgel telítődik.

Ady a szülőföld átkot és áldást nevelő bölcsőjében (amely az ország kicsinyített mása!) találkozik először az anakronisztikus, félfeudális Magyarországgal. Egy gyermekkori emlékkép — Lóga Lukács, a zsarnok

korbáccsal veri végig „megtévedt” feleségét Érmindszent lucskós, sáros utcáin — lesz elindítója a későbbi Ady lázadásának, amely az egész megmerevedett „úri” Magyarország trónfosztását követeli.

A hivatalos politika Arany és Petőfi nép-nemzeti eszméjét aprópénzre váltva, hejehujázó, árvalányhajas magyarkodásba rejti a társadalom egyre égetőbb elentmondásait: a megoldatlan szociális és nemzetiségi kérdést. A század végére a reformkori „haza” egykor oly csillogó ígéje fakó szólammá lesz; s ha Vörösmarty magyarjai a századelőn még a nemzeti restség költőgetőit lehettek s Petőfi Alföldje forradalmi töltésű, akkor a század végére, konzervatív interpretálásban: a nemzeti lelkiismeret elaltatásának s a közvélemény megtévesztésének az eszközeivé lettek.

Killi a költői kép változásáról beszél; valójában azonban — mint azt Király István előadásából is tudjuk — itt nem egyszerű képváltozásról van szó csupán, hanem a mögötte levő eszmei-erkölcsi tartalom elkopásáról.

Millenniumi hangulatban él az epigonizmusba és provincializmusba süllyedt ország, „röpköd babona és turul” — vallja a költő; s föltámad az Alföld kicsi kunyhós, édes-bús világa az igénytelenség és horizontnélküliség dicséretével. Az olvasók elérzékenyülve olvassák Szabolcska Mihály verseit s mindenfelé hódít a dzsentriskedő, sírva vigadó mulatozás álelencsiája.

A naptári ünnepekre írt alkalmi költészet frázissá rongyolja a szabadság nevét s manírrá aljasítja a nagy elődök gyötrő népiességét.

Ebbe a steril, idült hazudó, felhígított és megzápult magyar valóságba egyszerű és váratlanul belevág Ady fekete zongorája. Csörömpölve, megvesztegethetetlenül és lényeglátón adja hírül a XX. századi ember vesztélyzetettségtudatát. Szentségtörően Ugarnak meri nevezni a szittyák „tejjel mazzel folyó Kánaánját”, a Szabolcska tündérkertjét az elmaradottság elleni indulat a baudelaire-i reménytelenség unt sivatagjával s Eliot Átok földjével egyenlíti ki. A Magyar Ugar „a halál elmitizált világa”; elvetett szándékok temetője, a profán lét és a közönségesség pézsmailatú vad mezejének szimbóluma lesz.

A közvélemény értetlenül és idegenül áll az új költői hang előtt. S éppen mert Ady vízvázalasztó egyénisége a magyar irodalomnak, a hozzá való viszonyulás a század eszmei irányait is jól mutatja.

A konzervatív irodalom „kibérelt életű és lelkű” manipulátora, a hírhedt Rákosi Jenő esztelen hajsztát indít az új magyar irodalom s ennek vezéregyénisége, Ady Endre ellen. Az elfetiszizált nemzeti eszme bővölésében denunciólnia kell a költő másfajta hazafiságát, rá kell kiáltani, hogy darabont, szocialista, bitang és erkölcstelen!

A reform konzervativizmus az önelvűség gondolatával már elismeri Ady értékeit, de nem bocsátja meg, hogy „eladá testét-lelkét az új Budapestnek”.

A fiatal radikálisok, Jászi és köre, valamint a szociáldemokraták lelkesednek Adyért, de a forradalom kapujáig ők sem tudják elkísérni.

S az esztéta Nyugat is — a már idézett Lukács-tanulmány szerint — csak primus inter pares akart csinálni Adyból; válságos időkben otthont adott a költőnek s megvédte a külső támadásoktól, de forradalmi programjával nem tudott maradéktalanul azonosulni.

Végül, a marxista filozófiai kritika a forradalmas Adyra, Ady lényegére helyezi a hangsúlyt; s ezzel visszaadja a költőt igazi önmagának s egyúttal korunk modern, szügesztív szimbólumokban gazdag vizionárius költőjévé, de a legvéresebb valóság költőjévé is avatja.

Ady a kompromisszum-léttel, az alku-élettel szemben a kiteljesedett élet szépségét, a forradalmi élet pátoszáat hirdeti. Nem foltozni, javítani akarja a régit, de radikális átalakulást sürget. Egyedül ő látja világosan Magyarországon, hogy a hűbériség maradványaival szövetséget kötött magyar kapitalizmus életképtelen s vallja egy ország ellenében, hogy a demokratikus forradalom elkerülhetetlen és szükségszerű Magyarországon.

Antifeudális Polgári Demokratikus forradalmat akar tehát Ady Eend-re, de a magyar polgárság nem volt forradalmi: „Nálunk egy gyenge, szét-zórt, gerinctelen, urizáló hajlamú polgárság termett, amelynek se ereje, se tehetsége nem volt még annyi sem, hogy a sült galamb bekapására száját kitássa...” (A magyar irodalom története, V. kötet, 112. o.) S nem tudta a haladást belső, organikus fejlődésként biztosítani.

A történelem mostohán bánt a magyar demokráciával, nem a legyőzött régi rend diadalmas legyőzőjeként juttatja majd uralomra, hanem kényszerű örökösként.

Ady Dózsa népéhez, a parasztsághoz fordul akkor, de a neinei dilem-ma s a következetes polgári gondolkodó hitetlenséggel tölti el; nem bíz-hat a parasztságban sem, hiszen látja, hogy vezetés és szervezett erő híján mit sem ér annak forradalmisága. Szkepszisét 1914 táján az egész társad-alomra kivetíti s a magyarságot a „hőkölés népének” nevezi, aki vertnek született és nem verőnek. A nép felelősségét abban látja, hogy tűr és nem lázad a belső ellenség ellen. Arról szól, hogy „Nekünk Mohács kell”, s hogy elveszünk, mert elvesztettük magunkat.

A forradalom vezető erejét a munkásosztályban fedezi föl, s így for-dul tekintete a „jövendő fehérei” felé; velük népesíti be a mondabeli Ha-dak útját (ahonnan a segítségnek kell megérkeznie) s az „úri viharból” nekik küldi a Frigyládát.

*Ami csak szépség, s ami reménység
Mind Ti vagytok a Tisza körül —*

írja himnikus köszöntőjében s szívdobbanása pontosan mutatja a törté-nelem döntő óráit. Legfőbb féelme, hogy a nagyhatalmak kirobbanó in-dulata levezeti a forradalmat, hogy a forradalom elkésik, s a világ majd a nép nélkül intézi el a nép ügyét, mielőtt az lezámolhatna ezeréves el-nyomóival.

A világháború ellen sem a pacifizmus, de a kor nagy forradalmait féltő humanizmus nevében emel szót!

A hivatalos vonallal a népies fejlődést, a kuruc költészetet és a refor-máció nyelvújítását állítja.

Költészetében a lírai azonosulás révén a múlt minden értéke jelenné aktualizálódik: a legendák Szent Margitjában a lírai halkság és benső nemesség új embereszménynek „apoteózisát” írja a költő s Barla diák alakjában a honfoglaló párducus ősökkel szembeállítja és igazolja a „sző-kevény gyávaság”-ot.

A Magyar Ugar elleni lázadás adott konkrét pátoszt Ady szerelmé-nek s isten-élményének is.

A polgári erkölcs a köznapi házasságtörések, a kisstílu kaland és a kicsinyes család előtt szemet hunyt, de a mindenséget átforrósító és a konvenciók arcába csapó szenvedélyt kihívásnak érezte. Lázadás volt a Léda-szerelem, a teljes ember vágya és elvágyódása kovácsolódott ben-ne daccá.

Léda nem volt köznapi asszony, „volt benne mitizálódni képes em-berség” — írja róla Király István —, s egy Adyval rokon lélek izzásával kereste az esztétalét „zenévé nemesedett felnőtt társadalmát”.

Ennek a zátonyra futott nagy szenvedélynek a tragikuma éppen talajtalanságában keresendő; a folyton ünnepre vágyó királyi érzés a meg-hódított végtelen helyett a nihil partjaihoz érkezik el.

Ady hitetlen hitében és nagy megtéréseiben, öleléseiben Istennel mindig egyenrangú dialógust folytat. S amilyen erős az önlelkében miti-zált, dörgő kálmínista Isten, éppolyan arányú a költő belső, már-már gyermeki árvasága...

Ady nagy összefoglaló is. Benne futott össze az egész magyar törté-nelem, a lent és a fent és a lent minden szenvedése. Mondanivalóját így a nemzeti lét s tegyük mindjárt hozzá: az univerzális lét távlataiba tudta állítani:

Bartókkal együtt újra kijelöli az ember helyét a Mindenségben s vállalja a velejáró pokoljárás útját. A század neuraszténiás alkohelmámorába a bohém romantika sodorta, a lázadás egy korai formája, amely később tragikus szokásává vált.

Ady mérhetelen tisztasága éppen az, hogy szó szoros értelemben a bőrét vitte a vásárra — a legnagyobb kockázat az övé —, életét, egészségét és erkölcsét kesztyűként dobta a Hazugság arcába:

*Harcunk a magyar pokollal van,
Mindent erre tettünk,
Ennek a kapuit döngetjük,
Ezé a harcé lelkiünk, testünk.*

vallja s a „ragadózó” a síríg követik őt is.

Elvéri majd e harcban, hogy pusztuló Világfájából millió gyökerű új élet támadjon. S teremjen új csodákat:

*átörökitve magát a világ velő-kötegébe
lett magaslati hó, szűziség, lombzene, bilincstelen,*

s ifjú szívekben él; míg ember marad a magyar, s amíg anyanyelv a nyelv.